

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Сергій Вікторович Шевцов

Доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49010, Україна

E-mail: ulysses1967@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2187-5936>

Serhii Victorovych Shevtsov

Doctor of philosophical sciences, Full Professor of
the Department of Philosophy,
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina ave., 72, Dnipro, 49010, Ukraine

УДК 130.2

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

У ГОРИЗОНТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ МАЙСТЕРНІ

Received 09 November 2021; revised 30 November 2021; accepted 11 December 2021

DOI: 10.15421/352118

Анотація

Розглядаються філософсько-педагогічні проблеми філософії культури. Мета роботи – артикуляція певних змістовних й методологічних аспектів філософії культури у межах науково-дослідницького проекту філософської майстерні. Надана стисла розмітка філософської майстерні, як комунікативної науково-дослідної лабораторії. Окреслені умови комунікативного повороту у викладанні філософії культури (подолання пасивності сприйняття учбового матеріалу, вихід за межі лекційно-семінарської форми, пріоритет методологічної складової над інформативною, співпраця викладача та студентів тощо). Показані механізми, через які типологія культури стає основою розвитку навичок й вмінь з дескрипції та пояснення. З'ясовані особливості методологічної організації праці у межах онтології культури, як основи розвитку навичок й вмінь за аналітики та герменевтики текстів. Показано, що компаративістика у власній методологічній спрямованості базується на ідеї діалогу культур, являє собою інтегративну частину курсу, яка синкретично поєднує типологічну та онтологічну проблематику культури.

Ключові слова: *дескрипція, пояснення, аналітика, герменевтика, компаративістика.*

Philosophy of Culture in the Philosophical Workshop's Horizon

Abstract

The article discusses philosophical-pedagogical problems of philosophy of culture as educating discipline. The aim of the text is articulation of content and methodological aspects of philosophy of culture in frames of a scientific-researching project of philosophical workshop. The article makes an outline of an idea of philosophical workshop as a communicative liberal-art laboratory of implementation of three fundamental humanitarian practices: reading, writing, speaking (discussing) as forms of human being. The study signs conditions of communicative turning in teaching of philosophy of culture, among of them are overcoming of passive perception of educating material, going beyond lecture-seminar form of education, priority of methodological part over informative, collaboration between a teacher and students etc.). Based on these foundations the researching presents three parts of philosophy of culture as educating discipline: the first is description and explanation; the second is analytics and hermeneutics of texts and conceptions; the third is comparative analysis. The article shows artefacts of typology of culture (Ancient East, Ancient Greek, Middle Age, Renaissance, New Time, contemporary etc.) as a space of development of skills of description and explanation. The study demonstrates ontology of culture (myth, religion, science, art, language, history etc.) as a space of development of skills of analytics and hermeneutics of texts and conceptions and it's possible because of procedures of close reading. That's why a form of etudes is the most optimal for that. The researching sets an idea of dialogic character of culture as a core of comparative analyses and this analyses as integrative part of philosophy of culture in aspects of typology and ontology of culture.

Key words: *description, explanation, analytics, hermeneutics, comparative.*

Філософія культури в горизонті філософської майстерської

Анотація

Рассматриваются философско-педагогические проблемы философии культуры. Цель работы – артикуляция содержательных и методологических аспектов философии культуры в границах научно-исследовательского проекта философской мастерской. Дан абрис философской мастерской как коммуникативной научно-исследовательской лаборатории. Обозначены условия коммуникативного поворота в преподавании философии культуры (преодоление пассивности восприятия учебного материала, выход за пределы лекционно-семинарской формы, приоритет методологической составляющей над информативной, сотрудничество преподавателя и студентов и т.д.). Показаны механизмы, посредством которых проблематика типологии культуры становится основой развития навыков и умений по применению дескриптивного подхода и объяснения. Уяснены особенности методологической организации работы в границах онтологии культуры как основы развития навыков и умений по аналитике и герменевтике текстов. Показано, что компаративистика в своей методологической направленности основывается на идее диалога культур, представляет собой интегративную часть курса, которая синкретично соединяет типологическую и онтологическую проблематику культуры.

Ключевые слова: описание, объяснение, аналитика, герменевтика, компаративистика.

Постановка проблеми.

Почну з тривіальних речей. Філософія культури являє собою, по-перше, галузь наукового знання, яка займається рефлексією над різноманіттям її онтологічних форм (міф, релігія, наука, мистецтво, мова тощо) й історичних проявів (Давній Схід, Давня Греція, Середньовіччя, Відродження, Новий час, сучасність тощо), по-друге, наукову спеціальність – 09.00.04, у межах якої вона поєднується з філософською антропологією, оскільки культура є суто антропологічним феноменом, по-третє, навчальною дисципліною, яка викладається на філософських факультетах або відділеннях університетів. У нашому Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара ця дисципліна викладається з 2005 р. Оскільки саме я займаюсь її викладанням, то питання наповненості змісту, специфіки викладання, взагалі позиціонування цієї дисципліни у межах підготовки фахівців з філософії, релігієзнавства, культурології уявляються мені дуже актуальними, враховуючи ті обставини, що філософія культури за власним предметом передбачає певний інтегрований підхід, а з іншого боку, вона має чітку локалізацію у межах навчального плану – другий семестр третього курсу бакалавріату, тобто це середина навчання.

Аналіз літератури демонструє стійкий інтерес саме з боку філософського осягнення культури як певної цілісності, про що свідчить низка підручників у допомогу студентам

під час засвоєння цієї дисципліни: С.Гатальської [Гатальська 2005], Т.Гриценко [Гриценко 2009], Ю.Шабанової [Шабанова 2019], О.Шевнюк [Шевнюк 2007] тощо. Також хотів би звернути увагу на низку монографій, які надруковані останнім часом: «Філософія культури в геокультурному вимірі України» [Гаврилюк 2018], де автор намагається в історичному ракурсі показати становлення України у якості геокультурного суб'єкту; «Культурологія: Могиланська школа: колективна монографія» [Собуцький, Король, Джулай 2018], де питання розглядаються у горизонті зустрічного руху – з одного боку, від теоретичних питань культури до практики їх подання в аудиторії, а з іншого, навпаки, від певних практичних питань культури до їх філософського осягнення в теоретичній думці; «Феномен культури у гуманітарному дискурсі» [Балух 2020], де розглядаються світоглядні та методологічні аспекти осмислення культури, онтологічні та естетичні виміри культуротворчості, соціокультурні акценти аксіосфери і провідні тенденції культурної політики, а також сакральні форми культури; «Комунікація і культура в глобальному світі» [Пролеєв, Бистрицький, Зимовець 2020], де розглядаються актуальні проблеми саме сучасної культури у горизонтах глобалізації та локалізації, комунікації та ідентичності мінливих спільнот, а також складна проблематика сучасної інфовлади.

Плідним мені уявляється підхід, запропонований А.Лактіоною, згідно якого пробле-

матика філософської антропології та філософії культури [Лактіонова 2013] розглядається саме під кутом зору практичної філософії, а також філософії дії та активності [Лактіонова 2016]. Також звертає на себе низька праць, де теоретична думка спрямована на осягнення такого масового феномена як популярна культура [Storney 2018], феномена інтеркультуральності [Svetlelj 2018], встановлення меж та визначення граней взаємодії між філософією, соціологією та філософією культури [Waiter, Amat & Mora 2018], усвідомлення того, яким чином у сучасних українських реаліях розкриває себе повсякденна масова культура [Rusakov 2017].

Комунікативний поворот, який відбувся, починаючи з 60-х рр. ХХст. завдяки працям К.О.Апеля [Апель 2006], Ю.Габермаса [Габермас 2006] тощо, вплинув на концептуальне бачення ідей, які розвиваються у межах цієї статті і тому хотів би пригадати багато в чому програмну роботу, присвячену адаптації ідей комунікативної філософії на українських теренах [Срмоленко, 1999], а також твори, які набули певним чином класичного статусу: «До філософії вчинку» [Бахтін 2019], а також «Від науковчення – до логіки культури: два філософських вступу в двадцять перше століття» [Біблер 1991] тощо. Отже **метою дослідження** є артикуляція певних змістовних й методологічних аспектів філософії культури у межах філософської майстерні.

Виклад основного матеріалу.

Під філософською майстернею розумію насичений смислами, цілеспрямованостями, цінностями комунікативний простір – по-дійність або спів-буттєвість викладача й студентів, в якому на підставі філософського, релігієзнавчого, культурологічного та інших матеріалів здійснюється оволодіння фундаментальними гуманітарними практиками читання, писання, мовлення, як певна організація єдності навчально-педагогічного й науково-дослідного процесу, де головним уявляється саме методологічна складова цієї події.

Онтологічним аспектом філософської майстерні виступають ті обставини, що читання, писання, мовлення є такими гуманітарними практиками, які водночас являють собою

форми існування людини у її лінгвістичному вимірі. Інакше кажучи, у просторах читання, писання, мовлення людина пізнає себе й світ навколо себе. Що стосується освітнього аспекту філософської майстерні, то ті ж студенти філософського відділення за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» вивчають понад п'ятдесят навчальних дисциплін і те, що залишається у якості своєрідного результату – певні знання, навички, вміння, низка інтегральних, загальних, спеціальних (фахових) компетентностей у якості програми-мінімуму, а також певний рівень становлення особистісного виміру людини у якості своєрідної програми-максимуму. Звідси й виникає питання прояснення умов найбільш ефективної організації викладання учбового матеріалу взагалі й філософії культури зокрема.

Відповідь на питання про умови максимально ефективну побудову матеріалу, з одного боку, наочна: викладання філософії культури повинно будуватись у науково-дослідному ключі, а з іншого, це потребує певного перегляду організаційних форм викладання. Мається на увазі наступне: саме тут з'являються обмеження лекційно-семінарської форми навчання, де студентам пропонується під час лекцій певний теоретичний матеріал, який потім опрацьовується на семінарах. Безумовно, вказана обмеженість у вигляді розмежування теоретичної та практичної складової має справедливо полемічний характер, оскільки багато в чому це залежить від володіння викладачем педагогічним мистецтвом. Але ж якщо звернутись до досвіду мистецьких, театральних, виробничих (наприклад, ткацьких) майстерень, там теоретичне та практичне було поєднано у спільному акті спів-буттєвості майстра з учнями таким чином, що сам майстер виступав не стільки з менторських позицій, скільки сам навчався під час навчання. Гасло нашого університету – *docendo discimus* – навчаючи, навчаюсь. Тому в ідеї філософської майстерні немає ніякої зайвої оригінальності. Навпаки, це повернення до певних витоків, до умов виникнення інтелектуальних, творчих, виробничих спільнот, де інтерес до пізнання, дослідження, творчості, виробництва був спільним. Саме таким уявляється досвід сократівської

школи, Платонівської академії, аристотелівського ліцею, стоїків, перших університетів тощо. Може це у чомусь ідеалістичний погляд на речі, але, насправді, поза творчою спільністю нічого справжнього не відбувається. У свій час це дуже переконливо продемонстрував Р.Коллінз у праці «Соціологія філософій: глобальна теорія інтелектуальної зміни».

Спочатку викладання філософії культури матеріал будувався за класичним підходом, а саме – дисципліна складалась з двох розділів: перший – онтологія культури, де розглядалися умови виникнення культури, а також такі форми її існування, як міф, наука, мистецтво, мова тощо; другий – морфологія (у сенсі О.Шпенглера) або типологія (у сенсі О.Лосева) культури, де вивчалися деякі історичні типи культур (Давній Схід, Давня Греція, Середньовіччя, Відродження, Новий час, сучасність) у горизонті їх виразного (ключові смисли, символи, цінності) становлення й існування у вигляді певних установок. Такий ракурс має право на існування, але в його основі все ж таки лежить екстенсивний підхід, який здатний окреслити достатньо величезний горизонт проблематики філософії культури, однак він не надає інтенсивного занурення у відповідну проблематику. Наприклад, витоки культури ми розглядали крізь ідею життєвого пориву у А.Бергсона у його праці «Творча еволюція». Потім на нас чекала проблематика міфу, яка подавалась крізь призму ідей Л.Леві-Брюля («Первісне мислення»), Е.Кассіра («Міфологічне мислення»), О.Лосева («Діалектика міфу»), К.Гюбнера («Істина міфу») тощо. Далі – проблематика існування науки, яка розглядалась на підставі ідей Ф.Бекона («Новий Органон»), Р.Декарта («Міркування про метод»), Е.Гуссерля («Філософія як строга наука»), Е.Кассіра («Пізнання та дійсність»), проблематика існування мистецтва на підставі ідей Аристотеля («Поетика»), І.Канта («Критика здатності судження»), Ф.В.Й.Шеллінга («Філософія мистецтва»), Г.В.Ф.Гегеля («Лекції з естетики»), О.Лосева («Діалектика художньої форми»). За часом на кожне проблемне поле відводилось два тижні і цього, безумовно, недостатньо. Це викликало особисто у мене відчуття незадоволен-

ня, пов'язане з переваженням інформаційної складової над методологічною і як наслідок – монологічним характером подання матеріалу. Вміння викладача зацікавлювати матеріалом є дуже важливим, але тут міститься ризик пасивного сприйняття інформації. Натхненна промова, безумовно, має певний вплив, але якщо цей вплив не підкріплюється спільним дослідженням, коефіцієнт корисної дії у власності цієї інформації буде дуже низьким. Саме у цій точці виникла, з одного боку, не нова, а з іншого, не проста для реалізації ідея проблематизації інформації завдяки комунікативному повороту, що й привело до концепту філософської майстерні.

Сутність комунікативного повороту полягає у зміні концептуального бачення філософії культури як навчальної дисципліни – виходу на перший план не інформаційної, а методологічної складової, реалізація чого в ідеалі є співпрацею викладача й студентів. У цьому контексті філософія культури почала складатись з трьох блоків, які пов'язані з напрацюванням певних навичок й вмінь: перший – дескрипції та пояснення; другий – аналітики та герменевтики текстів й понять; третій – компаративістики. Розглянемо кожний з позначених блоків більш детально.

Дескрипція, на мій погляд, є взагалі базовою процедурою наукового дослідження. Невипадково початок феноменологічного проекту з його максимом «До самих речей!» починається саме з використання дескрипції. Поза дескрипцією неможливо ні позначення самого горизонту дослідження, ні вихід на інші методологічні процедури. Власний досвід показує, що більш складні процедури (аналітичні, синтетичні, герменевтичні тощо) будуються саме на підставі дескрипції – вона їх, так би мовити, починає підтягувати, або іншими словами, дескрипція індукує собою інші методи, оскільки через описання з'являється горизонт дослідження, який потребує певного опрацювання і починає викликати ті чи інші методи. При цьому, уявляється важливим розмежувати дескрипцію та пояснення і перші навички й вміння студенти отримують ще на першому курсі у межах філософської пропедевтики.

Напрацювання навичок й вмінь з дескрипції та пояснення відбувається на підставі матеріалу з типології або морфології культури. Тут виникає своєрідний змістовний трикутник: по-перше, існує певний теоретичний матеріал, у якому узагальнюються типологічні риси Давнього Сходу (архітектурність тощо), Давньої Греції (скульптурність тощо), Середньовіччя (іконографічність тощо), Відродження й Нового часу (портретність тощо), сучасності (еклектичність тощо); по-друге, існують певні артефакти культури (наприклад, китайська у стилі гохуа картина «Рибак» або давньогрецька скульптурна композиція «Лаконський спуск», або християнський Спас Нерукотворний, або «Автопортрет» Леонардо да Вінчі, або «Невільницький ринок з появою невидимого бюста Вольтера» Сальвадора Далі тощо), які підлягають опису; по-третє, спільна праця, яка реалізується через проблематизацію вказаних типологічних рис – їх артикуляцію, опис певних артефактів культури, сумісне обговорення описаних артефактів і через те їх пояснення та критичне осягнення типологічних рис, через що стає можливим вихід на нове розуміння типологічної проблематики культури.

Другий змістовний блок – напрацювання навичок й вмінь з аналітики й герменевтики текстів та понять. І тут зроблю невеличкий відступ, пов'язаний ось з чим. Уявляється дуже плідним використання досвіду художніх та музичних майстерень, де існує поняття етюду, як невеличкого завдання, виконання якого є підґрунтям для майбутніх більш об'ємних творів (дипломна за ОКР «бакалавр», випускна магістерська, дисертаційна роботи тощо). Дескрипція та пояснення відпрацьовуються саме на подібних етюдах. Те ж стосується й розвитку навичок й вмінь з аналітичної й герменевтичної роботи з текстами та поняттями. На таких синтетичних дисциплінах, як філософія культури я відмовився від праці з великими текстами на користь невеликих за обсягом текстів або невеликих уривків, які мають певний цілісний вигляд. Всі тексти пов'язані так чи інакше з культурно-онтологічною проблематикою, а саме – зі сферою міфу (наприклад, уривок з тексту М.Еліаде «Аспекти

міфу»), або релігії (наприклад, уривок з тексту П.Флоренського «Стовп та ствердження Істини»), або науки (уривок з «Правил для керівництва розумом» Р.Декарта), або мистецтва (уривок з тексту М.Гайдеггера «Виток художнього творіння») тощо.

Праця з подібними етюдами дає можливість використовувати технологію повільного читання. Сам концепт повільного читання вводить Н.Ейдельман у статті «Вчись читати!», але у західній традиції є певний аналог цього – *close reading* – щільне, ретельне, самотнє читання. Ця технологія передбачає засвоєння тексту на низці рівнів: по-перше, на особистісно-смісловому у якості персональної зустрічі читача та тексту; по-друге, емоційно-психологічному, де відкривається простір емоційного інтелекту, поза яким неможлива творчість; по-третє, об'єктивно-соціокультурному, де текст осягається у якості артефакту, який належить національній та світовій культурі. Для цього певним методологічним припущенням, через яке запускається герменевтичний механізм є релятивізація смислів. Інакше кажучи, не існує встановлених правил, істин, максимум і на перший план виходять, по-перше, особистісна праця з текстами, по-друге, здатність до діалогу, співпраці, по-третє, толерантність, по-четверте, здатність корегувати власну точку зору. Правило повільного читання – «відкрий щось для себе та поділись цим з іншими!». Технологія повільного читання дозволяє здійснити, з одного боку, реконструкцію тексту у таких, скажімо, його класичних ознаках, як змістовні блоки, ключові поняття, основна ідея тексту, а з іншого, – деконструкцію тексту через виявлення прихованих у ньому смислів. Реконструктивно-деконструктивна спрямованість технології повільного читання дозволяє працювати не лише з невеличким текстом або уривком тексту, тут відкривається більш глибокий рівень, коли ми занурюємось у кожен абзац, кожне висловлення, кожне слово. При цьому, необхідно обговорення їх кожним з учасників, чим і досягається реалізація комунікативного рівня викладання дисципліни. І тут не обов'язково охоплювати всі онтологічні сфери культури – міф, релігію, науку, мистецтво, історію, мову тощо, можна зосе-

редитись на чомусь одному. Тобто намагались використувати не екстенсивний, а саме інтенсивний підхід.

Між класичним аналітичним підходом до тексту у його об'єктивних складових та некласичним герменевтичним, враховуючим позицію дослідника, уявляється також важливим структуралістський підхід, пов'язаний з пошуком бінарних опозицій у тексті та їх наступним ретельним аналізом, через що бачення тексту стає, так би мовити, більш рельєфним. Однак, чи означає це, що методика повільного читання є ідеальною для засвоєння текстів? Безумовно, ні. Релятивізм сенсів та кількісна обмеженість опрацювання тексту є її невід'ємним фреймом, але з точки зору розкриття тексту у певній по-дійності, набуття нових сенсів, повільне читання є найбільш адекватним до праці з текстами метафізичної спрямованості.

Нарешті, третій блок філософії культури пов'язаний з набуттям навичок й вмінь порівняльного аналізу, але його проблематика виходить за суто технічні межі питання. Справа у тому, що в основі компаративістики лежить ідея діалогу культур. Тобто тут сама основа має комунікативний характер. Тут можна пригадати ідею М.Бахтіна про те, що існування означає діалогічне спілкування і цьому сенсі діалог має можливість до нескінченності, оскільки завершення діалогу є завершенням всього. А звідси й культура існує і розвивається за умовами існування іншої культури – спів-буттєвість різних культур є підґрунтям їх становлення. Тотальність діалогу обумовлена тим, що людина фактично здатна вступати у спілкування з іншими людьми (соціально-психологічний, духовний зріз), з природою (натурфілософський, духовний зріз), з самим собою (психологічний, духовний зріз), з духовними істотами (релігійний зріз).

Діалогічний підхід до культури передбачає її розуміння у якості відкритого суб'єкту спілкування, відкритість якого є горизонтом певних можливостей – культура, як сфера породження смислів, цінностей, символів, а не лише фактичного існування її продуктів та інструментів. А звідси, філософія, мистецтво, наука, моральність, релігія є формами, де мо-

жуть відбуватись певні творчі акти – акт породження метафізичного тексту, акт породження певного художнього твору, акт породження наукової ідеї, акт самовдосконалення, акт рятування душі тощо. Таким чином, культура розкривається у якості простору внутрішнього турботливого занепокоєння перед обличчям невизначеності, що може, з одного боку, викликати стан заціпенілості (стан Нарцису), а з іншого, стан дієвості (стан Едіпу, стан Прометей). При цьому, заціпенілість та дієвість утворюють бінарну структуру, полюси якої встановлюють своєрідні межі творчості, оскільки дієвість творчості може бути певним подоланням у собі цієї заціпенілості, а заціпенілість, у свою чергу, свідомою відмовою від дієвості.

В ідеї культури як діалогу дуже важливим уявляється акт трансцендування, або вихід за межі власного існування, вміння не тільки почути іншого, а скоріше почути один одного, а через те – краще усвідомити себе. Таке самоусвідомлення є можливим за умовами розуміння власних обмежень – ми є такими, якими є, але не такими, якими можемо стати. Тому культура поєднує у собі сфери наявного, можливого, належного, прекрасного, піднесеного тощо. Справжня культура – це завжди складність.

Враховуючи той факт, що компаративістські штудії бурхливо розвиваються і є складно організованим процесом, який повинен враховувати власне минуле дослідника (його освіту, оточення, методологічні установки тощо), власне бачення культури, яку він вивчає, а також той культурний контекст, до якого дослідник належить, то прилучення до технології порівняльного аналізу доцільно здійснювати на невеличких етюдах, наприклад, «давньогрецька амфора та арабський мідний глечик», «Афіна Палада» Кресілая та Рембрандта, «статуя Будди та «Мислитель» Ф.О.Родена» тощо. Увага студентів звертається, перш за все, на необхідності досконалого визначення й обґрунтування параметрів порівняння і сам процес відбору цих параметрів має дуже важливе значення і належить, так би мовити, до тіла дослідження. Тому блок компаративістики відкривається своєрідною пропедевтикою,

де всі вказані аспекти демонструються. Але головним знову ж таки виступає співпраця з обговорення результатів, які кожний студент здійснив окремо. Тут і проявляється, так звана, «складка Ф.Дельоза», суть якої полягає у тому, що лише під час співставлення окремих феноменів, заявляється щось інше, умовою чого і є таке співставлення. Більш того, щось інше у розумінні речей може виникнути під час обговорення у дискусії в аудиторії, що також має додатковий педагогічний ефект.

Висновки.

Доведено, що філософська майстерня є комунікативним засобом організації єдності навчально-педагогічного та науково-дослідного процесів у по-дійності викладача та студентів в оволодінні фундаментальними гуманітарними практиками читання, писання, мовлення. З'ясовано, що ідея комунікативного повороту у межах філософії культури є зміна ракурсу з інформаційного на методологічний, де співпраця викладача та студентів набуває характеру творчої лабораторії або сумісного

дослідження. Виходячи з цього, розглянуті три блоки філософії культури як навчальної дисципліни: дескрипції та пояснення, аналітики та герменевтики текстів та понять, компаративістики. Усвідомлено, що типологія або морфологія культури є тим простором, у межах якого розвиток навичок й вмінь з дескрипції та пояснення є найбільш плідним. Продемонстровано, що матеріал з онтології культури – звернення до масиву невеличких текстів, пов'язаних з проблематикою міфу, релігії, науки, мистецтва, історії, мови є найбільш адекватним для розвитку навичок й вмінь з аналітики та герменевтики тексту шляхом повільного читання. Встановлено, що ідея діалогічного характеру культур встановлює середостіння компаративістики як такої, а напрацювання навичок й вмінь з порівняльного аналізу найбільш евристичним є звернення, як до типології, так і онтології культур, через що компаративістика стає інтегруючою частиною філософії культури як навчальної дисципліни.

Бібліографічні посилання

- Gurevich, P. (2016). Culture as the Reality of Life. *Philosophy of Culture, 1*, 158-165. DOI: 10.7256/1999-2793.2016.1.17521
- Rusakov, S. (2017). The Ukrainian Dimension of Mass Culture: Philosophy and Culture Studies Analysis. *Studia Warmińskie, 54*, 117-129.
- Storney, J. (2018). *Cultural Theory and Popular Culture. An Introduction*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315226866>
- Svetlelj, T. (2018). Philosophy of Interculturality: Philosophy of Humanism for Our Time. *Journal for the Study of Race, Nation and Culture, 24*, 395-02. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504630.2017.1387040>
- Waiter, P., Amat, M., Mora, E. (2018). Philosophy, Cultural Philosophy and Sociology. *Simmel Studies, 22*(1), 97-134. DOI: <https://doi.org/10.7202/1051008ar>
- Апель, К.-О. (2009). *Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі*. Київ: Дух і літера.
- Балух, В. (ред.) (2020). *Феномен культури у гуманітарному дискурсі*. Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича.
- Бахтин, М. (2002). *Проблеми поезики Достоевського*. Москва: Языки славянской культуры.
- Бахтін, М. (2019). До філософії вчинку. *Психологія і суспільство, 1*(75), 5-34. DOI: 10.2307/2501761
- Библер, В. (1991). *От накоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век*. Москва: Политиздат.
- Габермас, Ю. (2006). *Залучення іншого: Студії з політичної теорії*. Львів: Астролябія.
- Гаврилюк, Ю. (2018). *Філософія культури в геокультурному вимірі України*. Харків: ХНАУ.
- Гатальська, С. (2005). *Філософія культури*. Київ: Либідь.
- Гриценко, Т. (2009). *Культурологія: навчальний посібник*. Київ: Центр наукової літератури.
- Єрмоленко, А. (1999). *Комунікативна практична філософія: Підручник*. Київ: Лібра.
- Кирилюк, О. (2005). *Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд*. Одеса: Автограф.
- Лактіонова, А. (2013). Філософська антропологія і філософія культури: перспектива сучасної практичної філософії як філософії дії. *Філософська думка, 5*, 73-80.

- Лактіонова, А. (2016). *Філософія дії та активності: монографія*. Київ: ВПЦ «Київський університет».
- Пролеєв, С., Бистрицький, Є., Зимовець, Р. (2020). *Комунікація і культура в глобальному світі*. Київ: Дух і літера.
- Собуцький, М. (ред.), Король, Д. (ред.), Джулай, Ю. (ред.) (2018). *Культурологія: Могиллянська школа: колективна монографія*. Київ: Видавець Олег Федюк.
- Шабанова, Ю. (2019). *Філософія культури: підручник*. Дніпро: Ліра.
- Шевнюк, О. (2007). *Культурологія: навчальний посібник*. Київ: Знання-Прес.

References

- Apel, K.-O. (2009). *Dyskurs i vidpovidal'nist': problema perehodu do postkonventsional'noj morali* [Discourse and Responsibility: A Problem of Transition to Post-Conventional Morality]. Kyiv. (in Ukrainian)
- Bahtin, M. (2002). *Problemy poetiki Dostoevskogo* [Problems of the Dostoevsky's Poetics]. Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury. (in Russian)
- Bahtin, M. (2019). Do filosofii vchynku [To a Philosophy of Action]. *Psychologia i suspil'stvo*, 1(75), 5-34 (in Ukrainian). DOI: 10.2307/2501761
- Baluh, V. (Ed.) (2020). *Fenomen kultury u gumanitarnomy dyskursi* [Phenomenon of Culture in Humanitarian Discourse]. Chernovtsy: ChNU imeni Yuriya Fed'kovycha. (in Ukrainian)
- Bibler, V. (1991). *Ot naukoucheniya – k logike kultury: dva filosofskih vvedeniya v dvadtsat' pervyy vek* [From Science of Knowledge to Logics of Culture: Two Philosophical Introductions to the 21st Century]. Moskva: Politizdat. (in Russian)
- Ermolenko, A. (1999). *Komunikatyvna praktychna filosofia: Pidruchnyk* [Communicative Practical Philosophy: Text-Book]. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)
- Gatal's'ka, S. (2005). *Filosofia kultury* [Philosophy of Culture]. Kyiv: Lybid'. (in Ukrainian)
- Gavryluk, Yu. (2018). *Filosofia kul'tury v geokul'turnomu vymiri Ukrainy* [Philosophy of Culture in the Ukrainian Geo-Cultural Measurement]. Kharkiv: KhNAU. (in Ukrainian)
- Gritsenko, T. (2009). *Kulturologiya* [Culturology]: navchalnyi posibnik. Kyiv: Tsentr naukovoyi literaturi. (in Ukrainian)
- Grytsenko, T. (2009). *Kul'turologia: navchal'nyj posibnyk* [Science of Culture: Text-Book]. Kyiv: Tsentr naukovoj literatury. (in Ukrainian)
- Gurevich, P. (2016). Culture as the Reality of Life. *Philosophy of Culture*, 1, 158-165. DOI: 10.7256/1999-2793.2016.1.17521
- Habermas, Ju. (2006). *Zaluchennya inshogo: Studii z politichnoj teorii* [Attracting of Another: Studies from Political Theory]. L'viv: Astrolyabia. (in Ukrainian)
- Kyryluk, O. (2005). *Universalii kul'tury i semiotyka dyskursu. Kazka ta obryad* [Universals of Culture and Semiotics of Discourse. Fairy-Tales and Ritual]. Odesa: Avtograf. (in Ukrainian)
- Laktionova, A. (2013). *Filosofs'ka antropologia i filosofia kul'tury: perspektyva suchasnoj praktychnoj filosofii yak filosofii dii* [Philosophical Anthropology and Philosophy of Culture: Perspective of Contemporary Practical Philosophy as Philosophy of Action]. *Filosofs'ka dumka*, 5, 73-80. (in Ukrainian)
- Laktionova, A. (2016). *Filosofia dii ta aktyvnosti: monografia* [Philosophy of Action and Activity: Monograph]. Kyiv: BPTs 'Kyivs'ky universitet'. (in Ukrainian)
- Proleev, S., Bystryts'ky, E. & Zymovets', R. (2020). *Komunikatsia i kul'tury v global'nomy sviti* [Communication and Culture in the Global World]. Kyiv: Duh i litera. (in Ukrainian)
- Rusakov, S. (2017). The Ukrainian Dimension of Mass Culture: Philosophy and Culture Studies Analysis. *Studia Warmińskie*, 54, 117-129.
- Shabanova, Yu. (2019). *Filosofiya kultury* [Philosophy of Culture]: pidruchnyk. Dnipro: Lira. (in Ukrainian)
- Shevnyuck, O. (2007). *Kul'turologia* [Science of Culture]: navch. posibnyk Kyiv: Znannya-Pres. (in Ukrainian)
- Sobuts'ky, M. (Ed.), Korol', D. (Ed.) & Julay, Yu. (Ed.) (2018). *Kul'turologia: Mogylyans'ka shkola* [Culturology: Mohyla' School]: kolektyvna monografia. Kyiv: Vydavets' Oleg Fedyuk. (in Ukrainian)
- Storney, J. (2018). *Cultural Theory and Popular Culture. An Introduction*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315226866>
- Svetlelj, T. (2018). Philosophy of Interculturality: Philosophy of Humanism for Our Time. *Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, 24, 395-402. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504630.2017.1387040>
- Waiter, P., Amat, M. & Mora, E. (2018). Philosophy, Cultural Philosophy and Sociology. *Simmel Studies*, 22.1, 97-134. DOI: <https://doi.org/10.7202/1051008ar>